

Любов ДУБРОВІНА,

директор Інституту рукопису НБУВ, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук, професор

Сергій ЗВОРСЬКИЙ,

ст. наук. співробітник, завідувач сектору НПА та обліку фондів відділу архівознавства
Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, канд. іст. наук

Канада і Україна єднаються серцями

(До виходу спеціального українсько-канадського числа археографічного щорічника «Пам'ятки» (2007, т. 7))

Багатогранна 115-річна історія української еміграції в Канаді лише почала відкриватися для нас, українців, на межі ХХ і ХХІ століть...

Це розумієш зі всієї очевидності, коли відкриваєш черговий фундаментальний не стільки за обсягом (446 сторінок), як за складом і змістом випуск археографічного щорічника «Пам'ятки», присвяченого 140-річчю утворення Канади і 115-річчю еміграції українців, які відіграли помітну роль у її становленні та розвитку.

Цей щорічник видається Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства з 1998 р. разом з іншими визнаними в історичній науці фаховими продовжуваними та серійними науковими виданнями УНДІАСД: «Студії з архівної справи та документознавства», «Архівознавство. Археографія. Джерелознавство», «Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки», «Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела».

«Пам'ятки» займають особливе місце у колі історичних періодичних видань України. Видання засновувалося як втілення нереалізованого проекту Бібліотечно-архівного відділу Генерального секретарства справ освітніх Української Центральної ради – археографічного щорічника «Пам'ятки». Назва збережена на знак продовження кращих традицій української архівістики. Видання плідно розвиває демократичні традиції української науки, обравши основним принципом цього часопису мовою першоджерел (рукописних пам'яток, архівних документів) розкрити складні та багатогранні історичні шляхи українського народу, його національну духовну пам'ять, роль і місце українців у світовому співтоваристві. «Пам'ятки» відкриті для усіх дослідників української історії та її учасників, для всіх пам'яток, які усебічно та неупереджено розкривають українське життя в усі часи та в будь-якому поліетнічному суспільстві. Багато особистої енергії вкладає у це видання головний редактор «Пам'яток» Ірина Матяш, директор УНДІАСД,

доктор історичних наук, професор, невтомний дослідник української культури, генератор ідей та організатор багатьох археографічних проектів, які успішно завершувалися ґрунтовними виданнями.

Сьогодні це видання посідає значне місце у колі українських історичних серійних видань, на сторінках котрого публікують свої розвідки як визнані вчені, зрілі науковці, так і початківці на ниві історичної науки, вітчизняні та зарубіжні дослідники науки і культури, архівісти, бібліотекарі, музейні працівники.

На перших сторінках цього 7-го випуску «Пам'яток», крім переднього слова головного ректора щорічника Ірини Матяш, до читачів – звернення когорти відомих державних діячів, учених та діячів культури: Надзвичайного і Повноважного Посла Канади в Україні Абайни М. Данн, її українського колеги, Надзвичайного і Повноважного Посла України в Канаді Ігоря Осташа, а також координаторів Українсько-канадської програми Канадського інституту українських студій Університету Альберти Ярса Балана і Андрія Макуха. Вони відзначають важливе спільне для України та Канади наукове, історико-культурне та міжнародне значення цього випуску «Пам'яток».

Структура українсько-канадського випуску віддзеркалює основні віхи в історії української діаспори в Канаді. Статті згруповано у тематичні рубрики, які дозволяють зорієнтуватися у змісті статей: Історія еміграції; Історія Другої світової війни; Традиції, культура, освіта; Історія установ, товариств та об'єднань; Історія церкви; Персоналії.

Видання насичене різноманітними документами, які демонструють перші кроки трудової еміграції у Канаду, повсякденну важку працю, тугу за Батьківщиною (у статтях Наталії Мосіян «Із історії трудової еміграції з Буковини в Канаду від її початку до Першої світової війни»; Дмитра Жмундуляка «Недоля гнала за океан (про еміграцію буковинських селян з Кіцманщини у Канаду)»).

Друга хвиля політичної еміграції відбувалася у

20–30-ті роки. Цьому періоду присвячені статті Мирона Момрика «Заохочувальні заклики до українців переселятися в Канаду», Катерини Мицан «Окремі архівні документи про другу хвилю української еміграції до Канади у фондах Державного архіву Івано-Франківської обл.».

Третя хвиля – період Другої світової війни та післявоєнного часу – також ґрунтовно відзначена у публікаціях документів, підготовлених Іриною Матяш («Спомини» Андрія Яковлева за 1935–1945»), Ірини Тюрменко «Становище української еміграції у Швейцарії», Ігоря Винниченка «Как нама представляется...» (інформація посольства СРСР в Канаді про антирадянські публікації В. Чорновола «Лихо з розуму» та інших).

Видання яскраво демонструє обставини та складні еміграційні шляхи до Канади, багатогранність українського життя в Канаді у більше ніж 115-річному часовому вимірі (від часу поселення на канадських землях у 1891 р. перших трудових мігрантів з України), акумульованих у численних архівних документах Канади та України.

Цікавим та науково значимим є етнографічний матеріал. Усю історію створення української музейної інституції в Канаді, фотодокументи цієї унікальної пам'ятки української культури, причетних осіб, планування, перевезення, розвиток та діяльність підрозділів розкрито в статті Радомира Б. Білаша «Євшан-зілля в Канаді: Село спадщини української культури, 1971–2007 рр.».

Збереження та вшанування традицій під час народження дитини розкриває в своїх інтерв'ю Олена Боряк, яка опублікувала матеріал «Баба, що пула в'язала» у Волині: сторінка з повсякденного життя української еміграції в Канаді».

Тема освіти розкривається у рубриці «Традиції, культура, освіта». У публікації документів, підготовлених Юрієм Макаром, «Початки українського шкільництва на Холмщині і Підляшші» розкрито діяльність Українського Центрального комітету (УЦК) на чолі з Володимиром Кубійовичем. Сучасність репрезентована статтею Ірени Белл «Українська радіограма в Оттаві».

Комплекси архівних документів різних товариств, установ та організацій репрезентують нам статті і публікації «Документи Українського національного об'єднання Канади в Архіві ОУН у Києві» Юрія Черченка; «Архів Українського воєнно-історичного інституту» Софії Качор (розкрито опис збірок архіву у Вінніпезі, складовою якого є збірка Михайла Садовського).

Ірена Єндрієвська розкриває фонди «Провінційно-

го архіву Альберти», наприклад, Николи В. Гавінчука, Петра Саварина, українських фондів окремих осіб та родин, союзів та об'єднань, де подає загальну характеристику архіву та описи фондів, що становить для дослідників цінний інформаційний матеріал.

Вкрай цікаві матеріали публікує Олександр Кучерук – щодо проектів системи державних нагород України полковника В. Задояного на початку 70-х років, життя якого пройшло в Канаді та США, та Руслан Пиріг – «Псевдограмота Гетьмана Павла Скоропадського (до історії однієї політичної підробки)», де розкривається фальсифікат «Грамоты ко всему Украинскому народу» від 29 квітня 1918 р.

Багатогранна діяльність у 50–70-х роках ХХ ст. відомого вченого Петра Саварина висвітлена у цікавій публікації «Спогади учасника: Політика, багатокультурність, Канадський інститут українознавства, абеткова Енциклопедія України-2», який упродовж багатьох років був членом управи, сенатором та в 1982–1986 рр. канцлером Університету Альберти, організатором Канадського інституту українських студій, членом багатьох українських громадських організацій.

Невідомий лист Матвія Поповича за липень 1927 р. до українців – членів Комуністичної партії Канади у Вінніпезі про міжфракційну боротьбу в середині компартії та антиукраїнську політику фракції Бака-Смита публікує Андрій Макух. Історію церкви репрезентовано у доповіді Євгена Бачинського, виголошеної під час II Всеукраїнського Православного Церковного Собору УАПЦ в Києві 19 жовтня 1927 р. (опубліковано та прокоментовано Іриною Преловською).

У центрі персоналій – Іван Огієнко, діяльність якого широко представлена, зокрема, у згаданій статті Ірини Тюрменко та її огляді «Нові публікації документів із архівного фонду митрополита Іларіона (І. Огієнка)», у публікації Юрія Мицика («З перших листів Андрія Чайковського до Івана Огієнка»), Віктора Брехунанка та Андрія Стародуба («Молимося, щоб «допоміг скінчити велику та благословенну працю...») про листування митрополита Іларіона та пастора Левка Жабко-Потаповича. Серед персоналій – Ольга Кобилянська (за матеріалами, підготовленими Володимиром Вознюком у Чернівецькому музеї письменниці) показані її стосунки з українцями в Канаді та США; Євген Коновалець (невідомі листи 1929 р., підготовлені до друку Орестом Мартиновичем). Ще раз висвітлюється особистість Д. П. де ля Фліза (Всеволод Наулко).

Підсумовує випуск досить великий за обсягом розділ «Огляди, рецензії, інформації», в якому вмі-

шено 15 публікацій. Огляд діяльності Інституту дослідів Волині, Товариства «Волинь» у Вінніпезі «Українсько-канадські взаємини: волинський науковий фактор» підготувала Світлана Гаврилюк; огляд канадських документів ЦДАМЛІ України зробила Олена Павлова; основні аспекти співробітництва Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України та Канадського інституту українських студій розкриває Олександр Маврин.

Дуже корисними є рецензії, інформація, зроблені на канадські українознавчі видання, зокрема, Георгія Папакіна (на видання Сергія Плохія, присвяченого інтелектуальній біографії Михайла Грушевського); Ростислава Романовського (на працю О. Мартиновича щодо українських поселень у центрально-східній Альберті); Світлани Артамонової (на журнал «Око світу»); Наталії Христової (на «Західноканадський збірник»); Миколи Железняка та Сергія Плахотнюка (на «Encyclopedia of Ukraine»); Андрія Кудряченка (на видання щодо Голодомору). Про діяльність Центру канадських студій у Чернівецькому університеті розповідає Макар Віталій; про Музей буковинської діаспори у Чернівцях – Валерій Белінський; архівну спадщину Василя Авраменка в Корсунь-Шевченківському державному історико-культурному заповіднику – Тетяна Клименко. Владислав Гриневич звітується про його стажування в Канадському інституті українських студій.

Отже, характерною особливістю випуску є залучення авторів, як громадян Канади, та і України (серед них – учені, архівісти, літератори, музейні фахівці та працівники культури, освіти, продюсери тощо). У публікаціях вперше оприлюднюється багато невідомих раніше і важливих джерел, які відклалися в канадських і українських архівах і проливають світло на ті чи інші сторони побутування українців у Канаді.

У виданні представлено значну кількість різноманітних джерел, офіційних документів урядових установ, особистих документів, публікацій у пресі, а також, листування, спогади, наукові розвідки, звіти, інтерв'ю тощо. Збірник ілюстрований фотокопіями архівних документів, містить інші унікальні зображальні джерела: рекламні оголошення і звернення щодо переселення українців у Канаду, зображення сторінок газет і обкладинок журналів, карти, світлина, зроблені на території музею «Село спадщини української культури», включаючи інтер'єри типових для українських поселень будівель тощо.

Українсько-канадське число щорічника «Пам'яток»

стало помітною подією в українсько-канадських відносинах у контексті відзначення пам'ятної дати в історії Канади і посяде гідне місце як серед кращих здобутків українки, так і канадіки, користуватиметься підвищеною увагою з боку дослідників історії та культурної спадщини української діаспори в Канаді та українських архівів (у тому числі, які належать приватним особам – видатним представникам української діаспори), де зберігаються документи українських інституцій у Канаді.

Видання однаково корисне для українського читача наших двох держав. Відрізані впродовж десятиліть від правдивої інформації, українці сьогодні відчують жагу знань про шлях свого народу як на теренах материкової Батьківщини, так і долю своїх співвітчизників на шляхах світу. Не менш важливим є вивчення джерел та самоусвідомлення своєї історії та культури для канадських українців. Документальна українка в Канаді сьогодні неосяжно велика, однак практично недосліджена. Вона зберігається в численних архівах, зібраннях, бібліотеках, однак і досі вона для нас terra incognita, яка тільки почала відкриватися.

Для України і Канади важливим є вивчення життєвого шляху і творчих здобутків видатних представників української нації, яких доля занесла за океан, і де вони, попри непрості умови життя в чужоземному середовищі та асиміляційний контекст, змогли не лише зберегти, а й примножити свої наукові, культурницькі, підприємницькі, громадські, релігійні надбання, не відрікаючись при цьому від свого українського коріння. Враховуючи те, що серед національних громад Канади українська є однією з найбільш чисельних і діяльних, поява такого збірника у жанрі документальної публікації, безперечно, є актуальною не лише для України, а й для Канади.

Цей 7-й випуск – ідейно єдиний та завершений. Представлене видання є важливим початком і здобутком співробітництва УНДІАСД із багатьма науковими й архівними установами Канади, а його концепція – своєрідною документальною антологією більш ніж столітнього життя українців у Канаді.

Не можна не відзначити силу українознавчої наукової думки, емоційний вплив української долі на шляхах світу, що болоче відгукується у серці, але й міцний дух єднання українців Канади й України, який відчується в кожній статті, кожному документі цього випуску «Пам'яток». За влучним висловлюванням Надзвичайного і Повноважного Посла Канади в Україні Абайни М. Данн, в цьому виданні дійсно «Канада і Україна єднаються серцями...».